

FAKTA A TRENDY V SOUČASNÉ ČESKÉ SPOLEČNOSTI¹⁾

Roman Kurkin

Publikaci „*Fakta a trendy v současné české společnosti*“ vydalo v roce 2023 nakladatelství Karolinum a autoři jsou z kolektivu Univerzity Palackého v Olomouci, ve kterém jsou zastoupeni zejména sociologové, ale i geografové, nebo politologové. Cílem knížky je ukázat proměňující se podmínky života naší společnosti zhruba od začátku milénia a vést čtenáře ke kritickému přístupu k prezentovaným datům. Manuskript je určen zejména studentům středních škol, případně prvních ročníků vysokých škol se zájmem o společenskou vědu, eventuálně i širší veřejnosti. V prezentovaných datech lze sledovat dopady pandemie covidu-19, často obsahují i mezinárodní, nebo regionální srovnání. Kniha je rozdělena do deseti tematických kapitol, které obsahují úvodní zamyšlení a následný analytický pohled podpořený množstvím různorodých dat.

První kapitola *Rodina* se věnuje zejména proměnám diverzifikace rodinných forem, změnami v rodinném a partnerském životě a jejich souvislostmi s reprodukci. Dále představuje základní data týkající se demografických procesů – porodnosti, potratovosti, sňatečnosti a rozvodovosti. Bohužel je patrné, že tuto kapitolu nepsali demografové, protože je poměrně povrchní a plná nepřesností. Dochází k zaměňování relativních a absolutních ukazatelů porodnosti, neřeší se vliv časování na transverzální ukazatele porodnosti/plodnosti, nezmiňuje se, že na pokles počtu živě narozených dětí má vliv i klesající počet žen v reprodukčním věku. V kartogramech je použita obecná (hrubá) míra porodnosti, ačkoliv je úhrnná plodnost široce dostupná na mezinárodní i regionální úrovni. Prezentovány jsou grafy s daty za posledních cca dvacet let, ale v textu se obvykle srovnává poslední dekáda. Je trochu zvláštní, že u každého demografického procesu se ale jedná o jinou dekádu v závislosti na ročníku citované publikace

„*Vývoj obyvatelstva České republiky*“ od ČSÚ. Kapitola bohužel obsahuje i faktické chyby. Nejvyšší počet živě narozených dětí od roku 1993 nebyl zaznamenán v roce 2010, ale 2008. U části týkající se rodin potom chybí základní struktury podle typu domácností, která je dostupná například z dat sčítání lidu.

Následující část knihy *Zdraví, rizikové chování a příčiny úmrtí* je také převážně demografického charakteru. Kromě klasických ukazatelů naděje dožití při narození a míry kojenecké úmrtnosti prezentují autoři i vývoj úmrtnosti podle příčin, avšak pouze v absolutních hodnotách. Standardizované míry úmrtnosti podle příčin úmrtí, které jsou dostupné, nejsou uvedeny. Rizikové chování je potom zastoupeno například prevalencí kouření. Kapitola se věnuje i nemocnosti a českému zdravotnictví. Chybí aspoň zmínka o naději dožití ve zdraví.

Kapitola *Školství a vzdělávání* se zabývá stavem a proměnami českého školství v oblasti legislativy a institucionálních změn. Podává informace o vzdělanostní struktuře obyvatelstva, vývoji výsledků mezinárodních srovnávacích testů žáků, nebo základní statistická fakta o žácích, učitelích a školách.

Následuje kapitola *Práce*, jež analyzuje vývoj v oblasti pracovního trhu, (ne)zaměstnanosti a příjmu i ve vazbě na nejvyšší dosažené vzdělání a zaměstnání. Zároveň jsou zmiňovány souvislosti s pandemií covidu-19.

Vývoj počtu bytů a domů, jejich rozměrů a změny vlastnické struktury jsou zejména z dat sčítání lidu, domů a bytů prezentovány v kapitole *Bydlení*, která se zabývá i výdaji a investicemi do bydlení a vývojem cen nemovitostí. Nejsou opomenuty ani sociální aspekty – sociální dávky a bezdomovectví.

Následující kapitola se týká *Životního prostředí*. Velkým tématem je řešení starých ekologických zátěží po utlumování těžkého průmyslu a těžby. Podstatným momentem pro vývoj stavu životního prostředí v Česku byl vstup do Evropské unie a uvedení v platnost různých evropských nařízení.

1) Ryšavý, D. – Fiedor, D. (Eds.). 2023. *Fakta a trendy v současné české společnosti: Jak se neztratit v datech*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, s. 251. ISBN 978-80-246-5473-7.

Z výběrových šetření vyplývá, že obyvatelstvo Česka má zájem o ochranu životního prostředí. Podrobněji jsou rozebírána data o kvalitě vody a ovzduší, změnách klimatu a jeho dopadech, proměnách využívání půdy a krajiny. Pozornost je věnována i ochraně krajiny a biodiverzity.

V kapitole *Občanská participace* je analyzován vývoj občanské společnosti, přičemž intenzita participace na věcech veřejných je v Česku vyšší než například v jižní Evropě, ale nižší než v severní Evropě. Důležitější než intenzita je ovšem podle autorů druh participace, protože se může jednat i o aktivity mířící proti demokratickému zřízení. V datech je patrný rostoucí trend počtu občanských spolků a nadací. Hodnoceno je i zastoupení neziskového sektoru a dobrovolnické práce. Velmi podstatná je pochopitelně politická participace a volební účast. Pravidelně jsou realizovány průzkumy šetřící důvěru obyvatelstva v jednotlivé instituce. Kapitola nabízí i informace k zastoupení žen ve veřejném životě.

Měnicí se způsob života, který je spojován se životní úrovní (materiální blahobyť) a kvalitou života, je obsahem kapitoly *Média, volný čas a způsob života*. Moderní společnost je charakterizována velkým rozvinutím trhu a silnými konzumními postoji. Internet zcela změnil způsob komunikace a způsob života. Kapitola sleduje data vztahující se k elektronickým médiím (sledovanost, využití internetu) i tištěným médiím (náklady, čtenost). Dále k návštěvnosti kulturních představení (kina, divadla, koncerty), hradů, zámků a zoologických zahrad. V části mobilita a cestovní ruch se se autoři zabývají například využitím dopravních prostředků. Kapitola má ovšem také nedostatky – opakující se věty, zaměňování procent a procentních bodů a určitou míru povrchnosti. Nemá například jasné, proč by měla

obsahovat seznam letišť v Evropě s nejvyšším počtem cestujících.

Kapitola *Kriminalita a soudnictví* odhaluje strukturu kriminality a sleduje trend poklesu počtu trestných činů. Zároveň se zabývá i různými druhy prevence kriminality a daty ze soudů a věznic.

Poslední kapitola *Zahraniční (i)migrace* přináší základní vývoj trendů v této oblasti a popisuje změny legislativy. Podává informace o počtech cizinců podle druhu pobytu, pohlavně-věkové struktury, jejich regionálním rozmištěním a o situaci na pracovním trhu. Další údaje se týkají mezinárodní a dočasné ochrany, případně nelegální migrace. Vzhledem k datu vydání publikace není reflektována imigrace související s válkou na Ukrajině s výjimkou krátké podkapitoly o dočasné ochraně. I tato kapitola trpí občasnou repetitivností.

Recenzovaná publikace naplňuje svůj cíl poskytnout základní informace o vývoji české společnosti širší veřejnosti, obzvláště pak mladší generaci – studentům zejména sociálních věd. Těm lze tuto knihu v obecné rovině doporučit, protože jsme ale v demografickém časopise, tak bych ji naopak nedoporučil studentům demografických oborů, protože první demografické kapitoly nejsou příliš vydařené. Všechny kapitoly jsou postavené na bohatém datovém aparátu, avšak není jednoznačné, zda se autorům podařilo naplnit další cíl – vést čtenáře ke kritickému přístupu k datům. Hodnocení zdrojů dat a kritický přístup k nim obsahuje pouze pár kapitol (*Bydlení a Zahraniční (i)migrace*). Některé kapitoly možnost desinterpretace uváděných dat a nepřesností v metodickém popisu naopak spíše podporují (např. *Rodina*). Knize by také prospěla preciznější editorská a recenzentská práce, protože některé informace se opakují a části některých kapitol jsou lepené různými daty bez hlubší provázanosti.